

प्राङ्गारिक तथा जैविक मल नियमन कार्यविधि, २०६८
(नेपाल सरकार मा. मन्त्रीस्तरबाट मिति २०६८।७।७ मा स्वीकृत)

पहिलो संशोधन मिति : २०६९।४।२
दोस्रो संशोधन मिति : २०७०।१।२९
तेस्रो संशोधन मिति: २०७१।२।२२
चौथो संशोधन मिति: २०७४।२।१

प्रस्तावना: नेपालभित्र गुणस्तरीय मलको आपूर्ति (उत्पादन, पैठारी तथा विक्री वितरण) व्यवस्था नियमन गरी कृषि उत्पादनलाई टेवा दिन रासायनिक मल (नियन्त्रण) ओदश, २०५५ तथा रासायनिक मल निर्देशिका, २०५७ कार्यान्वयनमा रहेको भएतापनि सो आदेश तथा निर्देशिका रासायनिक मलको विषयमा मात्र सिमित भएको र गत केही समयदेखि प्राङ्गारिक एवं जैविक मलहरूको दर्ता एवं कारोवारका लागि यस मन्त्रालयको अनुमतिका लागि निवेदनहरू प्राप्त हुने गरेको सन्दर्भमा प्राङ्गारिक तथा जैविक मलको दर्ता सम्बन्धी कुनै कानूनी व्यवस्था नभएकोले प्राङ्गारिक तथा जैविक मलको नियमनका लागि त्यस्ता मलको उत्पादन, परीक्षण, आयात अनुमति तथा उत्पादनका लागि आवश्यक कच्चा पदार्थको परीक्षण तथा विक्री वितरण कार्य नियमित गर्न यो कार्यविधि लागू गरिएको छ।

परिच्छेद १
प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र परिचय:** (१) यो कार्यविधिको नाम प्राङ्गारिक तथा जैविक मल नियमन कार्यविधि, २०६८ रहेको छ।
(२) यो कार्यविधि तत्काल लागू हुनेछ।
२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,
 - (क) “मल” भन्नाले ठोस वा तरल रूपमा रहेको प्राङ्गारिक तथा जैविक मललाई सम्झनु पर्छ।
 - (ख) “प्राङ्गारिक तथा जैविक मल” भन्नाले कृषि वालीको लागि आवश्यक पोषक तत्व उपलब्ध गराउनको लागि बोट विरुवा वा माटोमा प्रयोग गर्न वनस्पति तथा पशुजन्य पदार्थ वा जीवजन्तुको मलमूत्र वा अन्य आवश्यकीय प्राङ्गारिक पदार्थ कुहाएर तयार गरिएको कार्वनयुक्त पदार्थलाई जनाउँछ।
 - (ग) “प्राङ्गारिक भोल मल” भन्नाले विरुवालाई आवश्यक पोषक तत्व प्रदान गर्ने प्राणी वा वनस्पतिजन्य पदार्थलाई कुहाएर प्राकृतिक रूपमा निस्सारण (निचोरेर वा थिचेर, Extraction गरेर) वा सुख्खा प्राङ्गारिक पदार्थमा पानी मिसाई निस्सारण गरी तयार गरिएको र कुनै पनि प्रकारको अप्राङ्गारिक (Inorganic) वस्तुहरू मिसावट नभएको भोल पदार्थलाई जनाउँछ।
 - (घ) “कार्यटोली” भन्नाले यसै कार्यविधिको परिच्छेद ३ वमोजिम गठीत प्राविधिक कार्यटोली सम्झनु पर्छ।
 - (ङ) “सम्बन्धित निकाय” भन्नाले मल उत्पादक/आयातकर्तालाई जनाउँछ।
 - (च) “शाखा” भन्नाले कृषि विकास मन्त्रालयको कृषि सम्बन्धी व्यवस्थापन शाखा सम्झनु पर्छ।
 - (छ) “मन्त्रालय” भन्नाले कृषि विकास मन्त्रालय सम्झनु पर्छ।

• तेस्रो संशोधन २०७१ वमोजिम संशोधन।

परिच्छेद २
प्राङ्गारिक मलको मापदण्ड

३. **प्राङ्गारिक मलको मापदण्ड:** मन्त्रालयमा दर्ता गरिने प्राङ्गारिक मलको लागि देहाय बमोजिमका मापदण्ड र गुणस्तरहरु तोकिएका छन् :[⊗]

मापदण्ड	गुणस्तर
न्यूनतम जम्मा नाइट्रोजन (N) % (dry basis)	१.५ (भर्मिकम्पोष्टको लागि २ [®])
न्यूनतम जम्मा फोस्फोरस (P ₂ O ₅) % dry basis)	०.५ (भर्मिकम्पोष्टको लागि ०.७५ [®])
न्यूनतम जम्मा पोटास (K ₂ O) % (dry basis)	१.५ भर्मिकम्पोष्टको लागि २ [®])
चिस्यान (Moisture) % (dry basis)	≤ ३० (भर्मिकम्पोष्टको लागि २०-४० [®])
प्राङ्गारिक कार्बन (Organic Carbon % (dry basis)	१०-२०
कार्बन: नाइट्रोजन (C.N. ratio) अनुपात	अधिकतम २०.१
पी एच (pH)	६.५-७.५
रङ्ग (colour)	कालो, खैरो वा फुस्रो (Black, dark brown or light brown)
गन्ध odour (smell)	गन्ध रहित, माटो जस्तो गनाउने
रोगका जीवाणुहरु (pathogens)	शून्य
मेश आकार स्क्वायर मिलिमिटर (Mesh Size, sq mm)	१२.५ मिमि x १२.५ मिमि
गह्वौ धातुहरु विशेषत	
आर्सेनिक Arsenic (As) mg/kg	अधिकतम १०
क्याडमियम Cadmium (Cd) mg/kg	५-१०
क्रोमियम Chromium (Cr) mg/kg	अधिकतम ५०
शिशु Lead (Pb) mg/kg	अधिकतम १००
पारो Mercury (Hg) mg/kg	अधिकतम २

द्रष्टव्य: भोल मलका हकमा भने अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमै मापदण्ड नभएको वर्तमान अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै उत्पादन/आयातकर्ताले दर्ताका लागि प्रस्ताव गरेको मलमा उल्लेख भएको लेवल तथा प्रयोगशाला विश्लेषण नतिजाका आधारमा प्राविधिक कार्यटोलीले सिफारिस गरे बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद ३
कार्यटोलीको गठन, काम, कर्तव्य र अधिकार

- ⊗ तेस्रो संशोधन २०७१ बमोजिम संशोधन ।
⊗ चौथो संशोधन २०७४ बमोजिम संशोधन ।

४. **कार्यटोलीको गठन:** (१) मलको स्पेशिफिकेशन, परीक्षण डिजाइन स्वीकृत, दर्ता लगायतका कार्यका लागि सिफारिस गर्न देहाय बमोजिमको एक प्राविधिक कार्यटोली गठन गरिएको छः
- (क) सहसचिव, कृषि सामाग्री व्यवस्थापन शाखा हेर्ने, कृषि विकास मन्त्रालय -संयोजक
 - (ख) प्रमुख माटो विज्ञ, माटो विज्ञान महाशाखा, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् -सदस्य
 - (ग) प्रमुख माटो विज्ञ, माटो व्यवस्थापन निर्देशनालय, कृषि विभाग -सदस्य
 - (घ) प्रमुख, कृषि सामाग्री व्यवस्थापन शाखा, कृषि विकास मन्त्रालय - सदस्य सचिव
- (२) कार्यटोलीले आवश्यकतानुसार सम्बन्धित विशेषज्ञलाई आफ्नो बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।
५. **कार्यटोलीको काम, कर्तव्य र अधिकार:** कार्यटोलीको काम, कर्तव्य तथा अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः
- (क) सम्बन्धित निकायले पेश गरेको त्रोसर, लेवल, स्पेशिफिकेशन, अध्ययन प्रतिवेदत लगायतका कागजातहरूको आधारमा आयात अनुमति माग गरिएको मल वालीहरूमा प्रयोग गर्न उपयुक्त हुने/नहुने वारे अध्ययन गर्ने ।
 - (ख) सम्बन्धित निकायले परीक्षणका लागि पेश गरेको डिजाइनको अध्ययन गरी आवश्यक परे सम्बन्धित निकायसँगको समन्वयमा डिजाइन परिमार्जन गरी स्वीकृति गर्ने ।
 - (ग) परीक्षणवाट प्राप्त प्रतिवेदन अध्ययन गरी परीक्षण गरिएको मल दर्ता प्रक्रिया अधि बढाउने/नबढाउने वारे सिफारिस गर्ने ।
 - (घ) आवश्यकतानुसार परीक्षण कार्यको स्थलगत अनुगमन समेत गर्ने ।
 - (ङ) कार्यविधिमा उल्लेख भएबमोजिमका अन्य विषयहरूमा मन्त्रालयवाट माग भए अनुसार राय सुझाव उपलब्ध गराउने ।

परिच्छेद ४

मलको परीक्षण तथा आयात अनुमति सम्बन्धी

६. **आयात अनुमति दिने:** (१) देहाय बमोजिमको शर्त तथा आधार (Criteria) हरु पूरा भएमा मलको फिल्ड परीक्षणका लागि आयात गर्न अनुमति दिन सकिनेछ ।
- (क) नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् वा परिषद् अन्तर्गतका कार्यालयवाट फिल्ड परीक्षण गरी परीक्षण प्रतिवेदन संलग्न गरेको,
 - (ख) परीक्षणको लागि आयात अनुमति माग गर्ने सम्बन्धित निकायले निवेदन र अन्य आवश्यक कागजातहरूका साथ उक्त मलको परीक्षणका लागि नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्सँग गरेको सम्झौता पेश गरेको,
 - (ग) परीक्षण कार्ययोजनामा कम्तीमा दुई सिजन (वाली प्रणालीमा आधारित) का लागि प्राविधिक कार्यटोलीद्वारा स्वीकृत डिजाइन र परीक्षणको लागि आवश्यक मलको परिमाण समेत स्पष्ट उल्लेख गरेको,
 - (घ) सम्बन्धित निकायले निवेदनसाथ मलको उत्पत्तिको मुलुक वा प्राङ्गारिक तथा जैवीक मल हो भनी प्रमाणित गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय निकायवाट उक्त मल प्राङ्गारिक भएको प्रमाणित गरिएको विवरण संलग्न गरेको,
 - (ङ) मल आयात अनुमति प्रदान गर्ने सिलसिलामा आवश्यक देखिएका अन्य विवरण ।

(च) स्वदेशी कच्चा पदार्थ प्रयोग गरी वार्षिक ३०० मेटन भन्दा कम परिमाणमा प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने उद्योगहरूका हकमा वाली परीक्षण गराउंदा नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्को नियमित कार्यक्रममा समावेश गरी वाली परीक्षण गर्दा लाग्ने लागतको ५० प्रतिशत शुल्क मात्र लिई वाली परीक्षण गर्ने ।^०

(२) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कसैले प्राङ्गारिक मल स्वदेशमा नै उत्पादन गर्न आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थहरू आयातको लागि अनुमति माग गरेमा कार्यटोलीको सिफारिसका आधारमा मन्त्रालयले आयात अनुमति दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम स्वदेशमै उत्पादित मल तथा कच्चा पदार्थका दर्ताका सम्बन्धमा उपदफा (१) को खण्ड (घ) मा उल्लेख भएवाहेक आयातित मल सरहको परीक्षण एवं दर्ता प्रक्रिया अपनाउनु पर्नेछ ।

(४) तयारी प्राङ्गारिक तथा जैवीक मल एवं यस प्रकारका मल उत्पादन गर्न आवश्यक कच्चा पदार्थ आयात गर्दा पैठारी गर्ने मुलुक वा उत्पादकले दिएको मापदण्ड सहितको लोड पोर्ट सर्टिफिकेट बमोजिम अनलोड पोर्टमा उपरोक्त मलको परिमाण, गुणस्तर, प्याकेजिङ्ग र लेवेलिङ्ग रहे नरहेको सर्भेक्षण गराई स्वतन्त्र सर्भेयरबाट प्रमाणित गराउनु पर्नेछ ।^१

परिच्छेद ५ मल दर्ता प्रक्रिया सम्बन्धमा

७. **मल दर्ता गर्ने:** परीक्षणका लागि आयात गरिएको वा स्वदेशमै उत्पादन गरी परीक्षण गरिएको प्राङ्गारिक तथा जैवीक मलको परीक्षण पश्चात् देहायका आधारहरू पूरा भएमा मल दर्ता प्रक्रिया अपनाइनेछ ।

(१) प्राविधिक कार्यटोलीबाट स्वीकृत डिजाइन बमोजिम नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् वा परिषद् अन्तर्गतका कार्यालयहरू र कार्ययोजनामा उल्लेख भएका जिल्लाहरूबाट उक्त मलको प्रयोगबाट माटोको उर्वराशक्ति र वालीको उत्पादन/उत्पादनकत्वमा परेको असर सम्बन्धी प्रतिवेदनका आधारमा प्राविधिक कार्यटोलीबाट मल दर्ता प्रक्रिया अघि बढाउने सम्बन्धी सिफारिस गरेमा,

(२) माटो व्यवस्थापन निर्देशनालय अन्तर्गतका माटो परीक्षण प्रयोगशालाहरू वा नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त अन्य प्रयोगशालाहरूमा उक्त मल परीक्षण गराउंदा सो को नतिजा उक्त मलको लेवलमा उल्लेख भएबमोजिम भएमा वा यसै कार्यविधिको दफा ३ मा उल्लेख भएमा मापदण्ड पूरा भएमा ।

(३) उपदफा (१) अनुसारको प्रक्रिया पुऱ्याइ अध्ययन परीक्षण गर्दा दुई वालीमा प्रभाव अध्ययन गर्दा कम्तीमा १ देखि डेढ वर्षसम्म लाग्ने भएको कारण प्रयोगशाला परीक्षण नतिजाका आधारमा उक्त कार्यविधिको मापदण्ड पूरा गरेका मल उत्पादन गर्ने नयाँ कारखानाबाट उत्पादित मलको हकमा उपदफा (१) अनुसारको प्रक्रिया पूरा गर्ने शर्तमा परीक्षण कार्ययोजना अनुसारको अवधि (१ देखि डेढ वर्ष) को लागि अस्थायी दर्ता गर्न सकिनेछ ।^२

(४) यो कार्यविधि लागू हुनु अघि नै प्राङ्गारिक मल उत्पादन र विक्री वितरण गर्दै आएका कारखानाबाट उत्पादनको हकमा पनि प्रयोगशाला परीक्षणबाट न्यूनतम मापदण्ड पूरा गर्ने पाइएमा

^० तेस्रो संशोधन २०७१ बमोजिम थप ।

^१ दोस्रो संशोधन २०७० बमोजिम थप ।

^२ पहिलो संशोधन २०६९ बमोजिम थप ।

उपदफा (१) बमोजिमकै प्रक्रिया पूरा गर्ने शर्तमा परीक्षण कार्ययोजना अनुसारको अवधि (१ देखि डेढ वर्ष) को लागि अस्थायी दर्ता गर्न सकिनेछ।[♥]

(५) यसरी दर्ता भएका मलहरुको प्रयोगबाट बाली उत्पादन वा वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न गएमा सम्बन्धित कम्पनी/उत्पादक/वितरक जवाफदेही हुनेछ र नियमानुसारको क्षतिपूर्ति समेत तिर्नुपर्नेछ।[♦]

८. **दर्ता प्रमाणपत्र दिने:** (१) दफा ८ बमोजिमको प्रक्रिया पूरा भएमा मन्त्रालयले त्यस्तो मल दर्ता गरी सम्बन्धित व्यक्ति वा निकायलाई दर्ता प्रमाणपत्र प्रदान गर्नेछ।

परिच्छेद ६

दर्ता अस्वीकार एवं नवीकरण सम्बन्धी व्यवस्था

९. **दर्ता गर्न अस्वीकार गर्न सकिने:** (१) कसैले दर्ता गर्न निवेदन दिएको मलका सम्बन्धमा यस कार्यविधिमा उल्लेखित आधारहरु पूरा नभएको अवस्थामा त्यस्तो मलको आयात अनुमति प्रदान गर्न वा दर्ता गर्न वा परीक्षण गर्ने अनुमति दिइनेछैन।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुमति प्रदान नगरेमा सो को आधार खुलाई सम्बन्धित निकायलाई जानकारी गराइनेछ।

(३) एकपटक दर्ता गरिएको प्राङ्गारिक तथा जैवीक मलको प्रमाणपत्र प्रत्येक २ वर्षमा नवीकरण गराउनु पर्नेछ। तर यस कार्यविधि बमोजिम आयातित तथा उत्पादित मल न्यून गुणस्तरको पाइएमा वा यस कार्यविधिको विखलाप कुनै काम भएको पाइएमा मन्त्रालयले त्यस्तो मलको दर्ता प्रमाणपत्र जुनसुकै बखत खारेज गर्न वा नवीकरण अस्वीकृत गर्न सक्नेछ।^{*}

(४) उपरोक्त प्रक्रिया बमोजिम यस मन्त्रालयमा एकपटक दर्ता भएको प्राङ्गारिक तथा जैवीक मलको कारोवारका लागि कसैले निवेदन दिएमा शाखाबाट सम्बन्धित निकायले नेपालभित्र कारोवार गर्नका लागि उत्पादकबाट अधिकृत वितरकको प्रमाणपत्र पाएको अवस्थामा बाहेक एक भन्दा बढी व्यक्ति वा निकायलाई अनुमति दिन सकिनेछ।

परिच्छेद ७

विविध

१०. **मलको अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) मलको बजार तथा आपूर्ति व्यवस्थाका लागि नियमित अनुगमन कार्यमा सघाउ पुऱ्याउन रासायनिक मल (नियन्त्रण) आदेश २०५५ को दफा २२ बमोजिम नियुक्त रासायनिक मल निरीक्षकले नै यस कार्यविधि बमोजिम दर्ता हुने मलको अनुगमन गर्नेछ।

(२) मलको नमूना सङ्कलन र विश्लेषण गर्दा रासायनिक मल (नियन्त्रण) आदेश २०५५ मा उल्लेख भए बमोजिमको कार्यविधि अपनाउनु पर्नेछ।

♥ पहिलो संशोधन २०६९ बमोजिम थप।

♦ पहिलो संशोधन २०६९ बमोजिम थप।

* तेस्रो संशोधन २०७१ बमोजिम संशोधित।

११. **यो कार्यविधि लागू हुने:** (१) यो कार्यविधि लागू हुनुभन्दा अगाडि नै परीक्षणका लागि आयात अनुमति प्राप्त गरी दर्ता प्रक्रिया अगाडि बढीसकेको प्राङ्गारिक तथा जैवीक मलको हकमा परीक्षणका लागि आयात अनुमति दिँदाका बखत अपनाउने गरेको प्रक्रिया बमोजिम नै हुनेछ ।

(२) यो कार्यविधि लागू हुनुभन्दा अघि दर्ता भइसकेका मलहरु यसै कार्यविधि बमोजिम दर्ता भएको सरह मानिनेछ ।

(३) प्राङ्गारिक तथा जैवीक मल दर्ता सम्बन्धमा यस कार्यविधिमा उल्लेख नभएमा विषयहरुमा सन्दर्भमा कार्यटोलीको सिफारिसका आधारमा मन्त्रालयले निर्णय गरेबमोजिम हुनेछ ।

१२. **परीक्षण खर्च तथा बैठक भत्ता:** (१) यस कार्यविधि बमोजिम फिल्ड परीक्षण गर्दा लाग्ने खर्च सम्बन्धित व्यक्ति वा निकायले नै व्यहोर्नु पर्नेछ ।

(२) कार्यटोलीले यस कार्यविधि बमोजिमको काम गर्दा प्रचलित कानून बमोजिम बैठक भत्ता पाउनेछ ।